

תהילים קי"ד

ביחידה הדנה בשמות ט"ו עמדנו על האופי הקונקרטי של חלקים נרחבים בשירת הים. תהילים קי"ד לא הושר מייד לאחר חציית ים סוף, אלא דורות אחר כך¹, מבחינה זו (של מתן ביטוי לקונקרטי ולעכשווי), הוא איננו דומה לשירת משה ובני ישראל. כיצד נתפסת יציאת מצרים במזמור קי"ד? לימוד המזמור מעניק הזדמנות נוספת לבחון את השפעתה של יציאת מצרים.

ביבליוגרפיה

גליל ג' (עורך ומרכז), **תהילים ב'** (סדרת עולם התנ"ך), תל אביב 1995.
וייס מאיר, **מקראות כוונות**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 252 – 262. המאמר נמצא גם במאגר המידע של מקראנט – <http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10532>.
זקוביץ יאיר, "יציאת מצרים - המפץ גדול, עיון בתהילים קי"ד", **ספר מיכאל**, אבן יהודה 2007, עמ' 81 – 96.
Berlin Adele, "The message of Psalm 114", Chaim Cohen [et al.eds], **Birkat Shalom I**, Winona Lake 2008, pp. 347-363

הכח ע', **ספר תהילים כרך ב'** (סדרת דעת מקרא), ירושלים תשמ"א.
כמו כן ניתן לשמוע את שיעורו של הרב עוזי ביננפלד על המזמור באתר מכון מאיר – http://www.machonmeir.org.il/hebrew/main_id.asp?id=11442

ביחידה העוסקת בשירת הים התייחסנו אל עימוד המזמור כאמצעי המקל על הבנתו. נראה כי לא תהיה מחלוקת על העימוד הבסיסי שמציע וייס:

תהילים קי"ד

1	בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרַיִם;	בֵּית יַעֲקֹב, מֵעַם לֵעָז.
2	הַיְתֵה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ;	יִשְׂרָאֵל, מִמְּשֻׁלוֹתָיו.
3	הַיִּם רָאָה, וַיִּנָּס;	הַיַּרְדֵּן יֹסֵב לְאַחֹר.
4	הַהָרִים, רָקְדוּ כְּאֵילִים;	גְּבְעוֹת, כְּבְנֵי-צֹאן.
5	מֵה-לֶךְ הַיִּם, כִּי תִנּוּס;	הַיַּרְדֵּן, תֹּסֵב לְאַחֹר.
6	הַהָרִים, תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים;	גְּבְעוֹת, כְּבְנֵי-צֹאן.
7	מִלִּפְנֵי אָדוֹן, חוּלֵי אֶרֶץ;	מִלִּפְנֵי, אֱלֹהֵי יַעֲקֹב.
8	הַהֶפְכִי הַצּוּר אֶגְם-מַיִם;	חֲלִמֵי־שׁ, לְמַעַיְנוּ-מַיִם.

האם תהילים קי"ד הוא מזמור בעל אופי לא קונקרטי המביע רעיונות מופשטים?

¹ בין אם נאמץ גישה מסורתית הרואה בדוד את כותב המזמורים או גישות מחקריות, שחלקן מאחרות אותו לגלות בבל ואף לימי הבית השני.

במבט ראשון נראה שלא. הלוא, כמו בשירת הים מתוארים בתהילים קי"ד דווקא אירועים קונקרטיים ושותפים לתיאור "עצמים" קונקרטיים – ים, הרים גבעות וכו'. הטלנו ספק אם שירת הים נאמרה מתוך אמונה בת קיימא המוטמעת כחלק מהווייתם הפנימית של בני ישראל; אולם, בצד תהייתנו, ניזכר כי שירת הים פותחת בה', הן בהקדמה לשירה והן במילותיה הראשונות: **אָז יְשִׁיר-מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי-גָאָה גָאָה הִיכֵן ה' בַּמַּזְמוֹר קי"ד? האל איננו מופיע בשורת הפתיחה: **בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרָיִם. בְּצֵאת הַסְּתָמִי מִדְּגִישׁ אֶת הַיַּעַדְרוֹ שֶׁל ה'.** האל אינו מופיע ברוב המזמור, ולמעשה רק בפס' 7 הוא נזכר במפורש.**

ובכלל המזמור נראה פשוט למדי –

פס' 1- 2 הם פסוקי פתיחה, פס' 7 – 8 הם פסוקי חתימה והתווך, עיקר המזמור, הוא תיאור (פס' 3 – 4) ושאלה החוזרת כמעט מילה במילה על התיאור (5 – 6).

האם לפנינו מזמור לא במיוחד מתוחכם חסר רעיונות מופשטים שנוכחות ה' בו מועטה?

נציין שכמו שירת הים, גם למזמור זה תפקיד במסורת היהודית. הוא חלק מה"הלל המצרי" הכולל את תהילים קי"ג – קי"ח שנאמר בימי שמחה ומועד. מתוך פרקי ההלל מזמור קי"ד מוכר במיוחד משום שהוא מצוי בהגדה של פסח. אנו חוזרים אפוא לשאלת המוקד - **האמנם מזמור לא מתוחכם שאיננו מביע רעיונות מופשטים?**

נוכחות ה'

אמנם נכון שלא כמו שירת הים, המזמור איננו מזכיר בפתיחה את ה'; אולם הוא נוקט באמצעי מעודן יותר – הוא מנכיח את ה' באופן סמוי, שהלוא האל נזכר בגוף שלישי בפס' 2: **לְקַדְּשֵׁנוּ, וּמְקַדְּשֵׁנוּ**. איזכור לא מפורש הוא חודר ומופנם יותר משום שהוא מחייב עצירה, הוא מעורר שאלה שמכריחה את הקורא לחפש בתוכו את התשובה: **לְקַדְּשֵׁנוּ** של מי? **וּמְקַדְּשֵׁנוּ** של מי? שלא כאמירות מפורשות וברורות, טקסט ששותל עמימות או חידתיות, מאלץ את הקורא לשים לב.

בספטמבר 2008 השמיע רדיו ה BBC שיר של ה Killers (להקת רוק מלאס ווגאס) ושמו "Human". השורה החוזרת בו היא "Are we human or are we dancer?". זהו שיר קליט וניתן למצוא אותו ביוטיוב (<http://www.youtube.com/watch?v=RIZdjT1472Y>). כששומעים את השיר ובייחוד בסיומו, המאזין איננו יכול שלא לחשוב על השאלה המוזרה - Are we human or are we dancer? בגוגל יש יותר ממאה ועשרים אלף הפניות לשיר, שחלקן מנסה לפצח את החידה. מסתבר אם כך, שסימן שאלה חזק, לעיתים, מסימן קריאה. השאלה משאירה את השומע עסוק בה, והיא ממשיכה להדהד בתוכו.

אלוהים, נוכח אפוא בתהילים קי"ד, ואולי דווקא העדר איזכורו המפורש בששת הפסוקים הראשונים גותן לו מקום שלא ניתן להתעלם ממנו.

ה' קיים גם בפס' 3 – 6, אולם כדי לחוש בנוכחותו, עלינו להבין את המטען התרבותי המסתתר בתיאור איתני הטבע שבפסוקים אלה.

מהו המטען התרבותי המהדהד את נוכחותו של ה' בקריאת פס' 3 – 6?

בתיאור הטבע המתרגש והרוקד, מונכח ה', גם כן בדרך מתוחכמת. תיאור זה רומז לתיאופניה – התגלות האל. בטקסטים על התגלות של ה' ההרים נוטפים, נמסים רועשים:

יְהוָה בְּצִאתָּךְ מִשְׁעֵיר, בְּצִעְדְּךָ מִשְׁדֵּה אָדוֹם, אַרְצָךְ רַעְשָׁה גַם-שְׁמַיִם נָטְפוּ, גַם-עֲבִים נָטְפוּ-

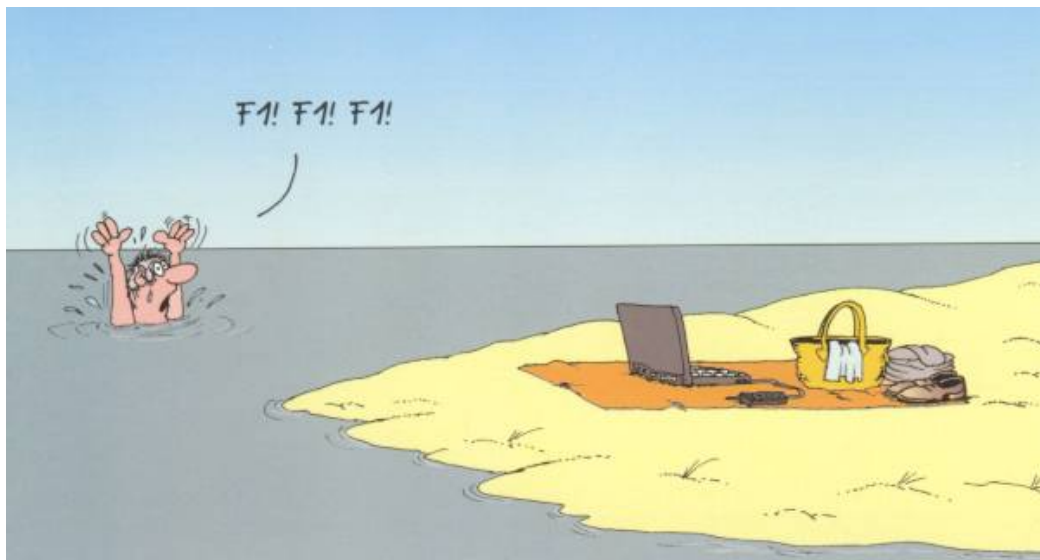
מַיִם. הַהָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינֵי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. (שופטים ה' 4 – 5).

רְאוּךָ יְחִילוּ הָרִים (חבקוק ג' 10)

אם כך, ההרים והגבעות הרוקדים בפס' 3 – 6 רומזים לנוכחות ה' לאור המטען התרבותי המוכר לבעל המזמר ולשומעיו.

עוד מילה על מטען תרבותי

ניתן להסביר את משמעותו של המטען התרבותי באמצעות השפה הציריית: הקריקטורה שלהלן לא תהיה מובנת ללא מושגים מוכרים ומשותפים לבעל הקריקטורה ולקהל היעד. אדם טובע צועק 1F. מה רצה הקריקטוריסט לומר? רק מי שידוע 1Fw במחשב הוא "עזרה" מבין את הפנייה של הטובע אל מחשבו שנותר בחוף ואת העירוב בין הריאליה לבין הווירטואליה.

בירור נושא נוכחותו של אלוהים במזמור העלה כי איזכורו רק דרך כינויי השייכות שבפס' 2 (לקדשו, ממשלותיו), וההדהוד של עוצמתו באמצעות הרמז לתיאורי התגלות האל, דווקא מעצימים את נוכחותו בתודעת הקורא. כלומר, אף שה"אדון", "אלוהי יעקב" נזכר במפורש רק בסוף המזמור, הוא נוכח מאד דווקא משום שהוא רק נרמז קודם לכן.

האם עוסק המזמור ביציאת מצרים?

לכאורה – פשיטא, כמובן שכן. כך פותח הפסוק הראשון - **בְּצִאת יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרַיִם**. הים והירדן הנסוגים הם תיאור שני קצוותיו של מעשה יציאת מצרים – קריעת ים סוף בעת היציאה ממצרים ועצירת הזרימה של מימי הירדן

בעת הכניסה לארץ (יהושע ג' 14 – 17). אבל כיצד קשורים ליציאת מצרים ההרים והגבעות הרוקדים, שתיאורם תופס מקום מרכזי בפרק?

יש שיראו בכך הד להר סיני בעת מתן תורה - **וְהָרְ סִינִי עֲשָׂן כְּלוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יֵרֵד עָלָיו יְהוָה בְּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׂנוּ כְּעֲשָׂן הַכֶּבֶשֶׂן וַיַּחֲרֵד כָּל-הָהָר מֵאֵד** (שמות י"ט 18). אולם על פי המזמור הרים, ברבים, וגם גבעות זזו. למה מתכוון המשורר? ואיך זה קשור ליציאת מצרים?

התנועה במזמור

ראשית נעיר שתנועת איתני הטבע – ההרים והגבעות – חשובה במיוחד לבעל המזמור. הוא השקיע באופן מתוחכם בעיצוב תנועה זו גם בצורה וגם בתוכן. המשורר בחר בתופעה שסגל כינה "המשכה מטור לטור". וכך הוא מתארה: "יש שתיבה בטור הראשון נמשכת גם לטור השני וע"י כך מקמץ המשורר במילים".²

אם נשלים את תיבות המשכה כך ייקרא המזמור:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרַיִם;	בְּצֵאת) בֵּית יַעֲקֹב, מֵעַם לֵעֵז.
הַיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ;	הִיתָה) יִשְׂרָאֵל, מִמְּשֻׁלֹתָיו.
הַיָּם רָאָה, וַיִּנָּס;	הַיְרֵדָן (רֵאָה?) יֹסֵב לְאַחֹר.
הַהָרִים, רָקְדוּ כְּאֵילִים;	גְּבֻעוֹת, (רֵקְדוּ) כְּבְנֵי-צֶאֱן.
מֵה-לֶךְ הַיָּם, כִּי תָנוּס;	(מֵה לֶךְ הִירְדָן) הַיְרֵדָן, (כִּי) תֹסֵב לְאַחֹר.
הַהָרִים, תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים;	גְּבֻעוֹת (תִּרְקְדוּ), כְּבְנֵי-צֶאֱן.
מִלְפָּנֵי אֲדוֹן, חוּלֵי אֶרֶץ;	מִלְפָּנֵי, אֱלֹהֵי יַעֲקֹב (חוּלֵי אֶרֶץ).
הַהֶפְכִי הַצּוּר אֶגְם-מַיִם;	(הַהֶפְכִי) חֲלָמִישׁ, לְמַעֲיָנוּ-מַיִם.

בכל אחד מפסוקי המזמור מופיע אמצעי ספרותי זה של "המשכה מטור לטור" המקנה תחושה של זרימה ודינאמיות. מסתבר שהתופעה הספרותית הממחישה אותן איננה מוחלטת רק על איתני הטבע. היא מתחילה בצאת ישראל ממצרים, ממשיכה למנוסת הים והירדן הסב לאחור ומסיימת בריקוד ההרים והגבעות. מה משמעותה של תופעה ספרותית זו? מפרש זקוביץ:

ים וירדן נזכרים תחילה – הגבולות התואמים את הזירה של מעשה יציאת מצרים – והרים וגבעות בהמשך, ואלה יחד עם הפיכת הצורים לאגמים ולמעיינות מעידים על התרחבות והתפשטות השפעת האירועים על הבריאה כולה.³

מהי בעצם ההשפעה הזו של יציאת ישראל ממצרים המתרחבת ומתפשטת?

ראינו לעיל שההקשר התרבותי חשוב להבנת הרמזים הצפונים במזמור. המטען התרבותי מוביל להרמז נוסף – לסיפור הבריאה. הרמז זה יהיה מובן לאור דברי זקוביץ:

ביטוי ברור יש במזמור למסורות בריאת העולם – אך לא לסיפור הבריאה המוכר לכל, המופיע בחלון הראווה של המקרא, בראש ספר בראשית... הצמד ים/נהר הולם תיאורי בריאה השבים אל

² סגל מ. צ., מבוא המקרא א', ירושלים תשל"ז, עמ' 66.

³ זקוביץ, עמ' 84.

מיתוס הבריאה הכנעני – אוגריתי על מלחמת בעל בשר של ים (זבל ים) ובשופט נהר בשעת הבריאה, מיתוס שהדים לא מעטים לו במקרא.⁴

ואמנם ייבוש נהרות, ריסון מים ונסיגתם הם חלק מתיאורי בריאה במקרא:

אַתָּה בָּקַעְתָּ מַעַיִן וְנָחַל אֶתָּה הוֹבֵשֶׁתָּ נְהָרוֹת אֵיתָן. טז לָךְ יוֹם אָף-לָךְ לַיְלָה אֶתָּה הַכִּיבוֹת מְאוֹר וְשָׁמֶשׁ. (תהילים ע"ד 15 – 16).

יֹסֵד-אָרֶץ עַל-מְכוּנֶיהָ בַּל-תָּמוּט עוֹלָם וְעַד. י תְּהוֹם כָּלבוֹשׁ כְּפִיתוֹ עַל-הָרִים יַעֲמְדוּ מַיִם. ז מִן-גְּעַרְתָּךְ יִנוֹסוּן מִן-קוֹל רַעְמָךְ יִחְפְּזוּן. ח יַעֲלוּ הָרִים יִרְדּוּ בְּקַעוֹת אֶל-מְקוֹם זֶה יֹסְדֶתָּ לָהֶם (תהילים ק"ד 5 – 8).

מה מבקש להשמיע הקשר הנרמז בין יציאת מצרים לבריאה? מהו המסר של תהילים קי"ד?

לידת עם – התחדשות בעולם

בפסוק 7 נוקט בעל המזמור באמצעי מתחוכם. הוא משתמש בפועל **חולִי** אָרֶץ שיש לו יותר ממשמעות אחת ועל כן הוא מביע עושר של רגשות ורעיונות. גם כאן נוכל להדגים בעזרת השפה הלא מילולית. הציור זה מכיל שתי משמעויות - של איש ממושקף מכיל ושל המילה האנגלית *Liar*.

ואפשר שחודרת לתודעתנו שהאיש המצוייר כאן הוא שקרן. ניתן ליהנות מעושר המשמעויות של המילה חולִי בעזרת הבנת המטען הלשוני והתרבותי שהיא מכילה:

ח.י.ל משמעותו לפחוד. כך לְבִי יַחִיל בְּקִרְבִי וְאֵימוֹת מוֹת נָפְלוּ עָלַי. ו יִרְאֶה וְרַעַד יָבֵא בִי וְתִכְסְּנִי פְלָצוֹת (תהילים נ"ה 5 – 6). ואם כך הארץ מוזמנת לירוא מפני ה'.

ח.י.ל פירושו גם לחולל לרקוד וממנו נגזר שם העצם מחול הַפְּכָתָּה מִסְפְּדֵי לְמַחֹל לִי פְתַחְתָּ שְׂקִי וְתֹאזְרֵנִי שְׁמָחָה (תהילים ל' 12). ולפי משמעות זו הארץ מוזמנת לשמוח לנוכחותו של ה' ופועלו.

ח.י.ל כרוך גם בלידה למשל – לֹא-חִלָּתִי וְלֹא-יִלְדֹתִי וְלֹא גִדְלֹתִי בַּחֲוָרִים רֹמְמֹתִי בְּתוֹלוֹת (ישעיה כ"ג 4) וקשור גם במעשה הבריאה – כך בנאום החכמה בְּאֵין-תְּהוֹמוֹת חוֹלְלֹתִי בְּאֵין מַעֲיֵנוֹת נִכְבְּדֵי-מַיִם. כה בְּטָרֶם הָרִים הִטְבְּעוּ לִפְנֵי גְבְעוֹת חוֹלְלֹתִי (משלי ח' 24 – 25). הארץ מוזמנת, אפוא ללדת. בארץ – הכוונה לעולם כולו – מתרחשים דברים חדשים עם צאתם של בני ישראל ממצרים.

אפשר שגם פתיחת המזמור רומזת ללידה. לא ביקום אלא של עם ישראל. הפועל י.צ.א הפותח את המזמור (בְּצִאת יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרַיִם), מתקשר ללידה – וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אָדְמוֹנִי כְּלוֹ כְּאֶדְרֵת שֶׁעַר וַיִּקְרָאוּ שְׁמוֹ עֵשׂוֹ. טו וְאַחֲרֵי-כֵן יָצָא אַחִיו וַיְדוּ אַחְזָת בַּעֲקֵב עֵשׂוֹ (בראשית כ"ה 25 – 26) וכן - וְכִי-יִנְצוּ אַנְשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיִּנְצְאוּ וַיִּלְדִּיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן (שמות כ"א 22). כך נסגר מעגל במזמור ומובע הרעיון כי עם לידת עם, בעולם כולו נולדים דברים חדשים: הארץ כולה עתה רוקדת ויראה מפני ה' אלוהי יעקב.

⁴ זקוביץ, עמ' 82, 88.

יציאת מצרים חוללה שינוי בעולם כולו – עם ישראל נולד, ובעקבותיו מתרחשת לידה בעולם כולו.

מדוע לידת העם מחוללת שינוי ביקום?

כך מגדיר עמוס חכם את פס' 1 – 2:

"ישראל יצא משעבוד להיות ממשלת קודש לה"⁵.

שלא כשירת הים, לא כוחו הגדול של ה' בהטבעתו את המצרים בים הוא מוקד עניינו של בעל המזמור, אלא ייעודו של עם ישראל. המזמור רואה בהושעתם של בני ישראל ממצרים צעד ראשון בשירות מטרה רחוקת טווח, ולצורך מילוי תפקיד שייחד האל לעם ישראל. העם שנולד בגאולתו משיעבוד מצרים, יהיה לממשלת קודש לה', לממלכת כוהנים וגוי קדוש, ובעקבות ייעודו זה, יחול שינוי בעולם כולו.

האירועים הקונקרטיים אינם קונקרטיים

שירת הים מהללת את ה' על מעשה שזה עתה השרים היו עדים לו; שלא כשירה בשמות ט"ו מזמור קי"ד אינו עסוק בתיאור אותו אירוע קונקרטי. היכן בתיאורו ניתן למצוא את בני ישראל העוברים בחרבה? היכן המצרים הטובעים בים? אמנם הפסוק הפותח ותיאור הירדן והים מהדהדים את יציאת מצרים, אולם העובדה כי בני ישראל והמצרים סמויים מלמדים שלים הנס ולירדן הסב לאחור, יש תפקיד שהוא מעבר לאירוע הקונקרטי - הצלת אלה והטבעתם של אלה. ריקוד ההרים והגבעות ואיזכור המים שרוסנו בעת היווצרות העולם, מבהירים כי לפנינו תיאור של בריאה ושל איתני הטבע הסרים למשמעתו של אלוהים ומביעים את יראתם ממנו. זהו תיאור המבטא את גדולת ה' ואת התנועה המתחוללת בעולם בשל הייעוד המובטח לעם ישראל שתחילת התממשותה היא עם גאולתו ממצרים.

יציאת מצרים אירוע שהיה והסתיים?

תהילים קי"ד איננו מזמור העסוק בהלל והודיה לה' על הטבעת המצרים בים. בעל המזמור רואה ביציאת מצרים אירוע שהשפיע על העולם כולו. המשורר אינו רואה באירועים שתיאר מעשה חד פעמי. בשאלותיו בפס' 5 ולמעשה עד סוף המזמור – הוא עובר לזמן הווה – מה-לֵךְ הַיָּם, כִּי תִנּוּס... מְלַפְנֵי אָדוֹן, חוּלֵי אָרֶץ... הַהֶפְכֵי הַצֹּר אֶגְמֵ-מַיִם. כאילו כרגע רואה המשורר את השינויים בטבע, את יראת הטבע מפני ה', את שמחתו לפניו ואת מתן מים חיים לכל באי עולם.

הייעוד של בני ישראל, מעמדו של אלוהים בעולם, ההכרה של כל העולם במעמדו – הם חלק מתהליך המתקיים גם בהווה; תהליך החל בגאולתו ממצרים, והמשכו - התפקיד שעם ישראל מקבל על עצמו להיות ממשלת קודש לה'.

⁵ חכם ע', ספר תהלים (פירוש דעת מקרא), ירושלים תשמ"א, עמ' שמ"ג.